

Өйтөн суруйуу
«Көтөр майгын – көтөр кынатын».

20 – с нүөмөрдээх оскуола
5г кылааһын үөрэнээччитэ
Лиханова Күннэй

Саха республикатын народнай поэта Семен Петрович Данилов быйыл сүүс сылын туолар. Кини маннай кэпсээн суруйара. Бастакы кинигэтэ «Кэпсээннэр» 1945 с тахсыбыта. Мин саамай сөбүлүүр хоһоонум - «Саха саната».

Эппэр ийэм
Үүтүн кытта
инмит эбит, быһыыта
Кустук өгнөөх
Кымыс сыттаах
Сахам мандар саната....

«Көтөр майгын – көтөр кынатын», «Сокуона сутуругар, эппиэтэ илиитигэр» уо.д.а. өс хоһоонноро үйэ тухары кэлэн биһигини, билинни көлүөнэ оҕолорун, бииргэ үөрэтэр. Киһи майгыта сирэйигэр буолбатах, тутта – хапта, санара – инэрэ ол эбэтэр кыһатынан көстөр. Өскөтүн эн майгын – сигилин сизэр – туом быһыытынан буоллабына, эйигин тулалыыр эйгэн, чугас дьонун, үлэн – хамнаһын эмиэ бэйэн майгыгар диэри көнө, сырдык, эйигин күнтэн күн үөрдэр эрэ буолуохтаах.

Өскөтүн эн сатаан наадалаах кэмнэ сымнаан, тутулуктаах кэмнэ кытаатан, буккутар түгэн кэллэбинэ ыарахаттартан толлубакка, табыллыбаттан санаарбаабакка, сылгын ситиһэр буоллаахха. дьэ, кырдык, «көтөр майгын – көтөр кынатын» буолар. Көтөбүн эн баайга – дуолга, дьон убаастыбылыгар, үлэбэр дуоһунаска эрэ буолбатах. Аан маннайгытынан, көтөбүн кут – сүр быһыытынан, тупсабын киһи сизэринэн.

Өйтөн суруйуу
«Көтөр майгын – көтөр кынатын».

20 – с нүөмөрдээх оскуола
7г кылааһын үөрэнээччитэ
Корнилова Ангелина

Бастатан туран, бу тиэмэ ис хоһоонун арыыйахпын наада, оччоҕо бэйэбэр даһаны, ааһааччыга кытары өйдүүрүгэр быдан чэпчэки буолуо дии саныбын. «Көтөр майгын – көтөр кынатын», - диэн өбүгэбит өһүн хоһоонун, муударай этиитин киһи барыта билэр. Ол эрэри ис номоһун, туох суолталаабын аныгы ыччат, биһиги, оҕолор, ылбычча тутта өйдөөбөт буолуохпутун сөп.

Уопсайынан, майгы диэн тугуй? Бу олоххо хас биирдии киһи тус – туспа ураты төрүөбүттэн бэриллибит майгылаах буола улаатар. Майгы икки бөлөххө араас: бастакытынан, үтүө – мааны, көрсүө – сэмэй майгылаах, куруутун дьонно көмөлөһөр, сырдыкка эрэ тардыһар киһи, инники суола бэртээхэйдик табыллар. Оттон мөкү майгылаах, икки сирэй, бэйэтиттэн ураты кими даһаны ытыктаабат, толоос, куруубай быһыылаах кэнчээри ыччат билинни олоххо элбээтэр элбээн иһэр. Биллэн турар, ол олус хомотор, санааны түһэрэр.

Киһи майгыта иитииттэн, бэйэтэ хайдах өй – санаалаабыттан тутулуктаах. Майгы хаһан баһарар уларыыан сөп, куруутун нэгэй буолан баран сылдьыбат. Барыта бэйэбититтэн тутулуктаах. Чахчы улуу бар дьон эппитин курдук, «киһи бэйэтэ баһардабына, таас хзайаны да суолларыа». Оннук курдук сүрүн баһа санаа эрэ булгуччу наада. Онон сидьин мөкү киһини, куруутун сигилитэ, куһаҥан майгылаах диір эмиэ сыһа. Бэйэ – бэйэни убаастыаххайын, дэлэбэ этиэхтэрэ дуо: «Көтөр майгын – көтөр кынатын»!

Өйтөн суруйуу
«Төрөөбүт төрүт түөлбэм».

20 – с нүөмэрдээх оскуола
5г кылаанын үөрэнээччитэ
Кудрина Алина

Хас биирдии киһи төрөөбүт төрүт сирдээх. Ол төрөөбүт көмүс уйата өйүгэр – сүрэбэр үйэлэргэ хаалар.

Мин төрөөбүт төрүт түөлбэм – Таатта. Элбэх суруйааччы, олонхоһут, талааннаах дьон төбүрүөннээн төрөөбүт сирдэрэ – уоттара буолар. Хас биирдии киһи төрөөбүт төрүт түөлбэтин хайдах сатыырынан хоһуйар, уруһуйдуур, ырыа гынан ыллыыр.

Холобура, Семен Данилов хоһуйуутугар кыттыһабын:

Мин дойдум –
Бу далай халлаан сарыала,
Сүрэни угуттуур
Күөх салгын...

Онтон төрөөбүт алааспар - Уолбаба - «Сахам сирэ» хоһоонугар хоһуйбут тыллара барыта сөпсөһөргө дылылар:

Сахам сирэ, киэн кыраай,
Сонун, сонун көстүүлээх
Собуруунну сурунаал
Кыайан хаппат иэннээх....

Бу төрөөбүт дьиэм олбуоругар турабын: «үүт күрүүнү үрдүнэн» Уолба күөлүм мэндээрэр. Арбаа хатын чараннарбар «көтөр чыычаах дьиктитэ. көтөн кэлэн сымыйттыыр». Собуруу алааспар:

Күндү түүлээх энинэ
Күнүстэри сыбыытыыр.
Булчут дьонно дэлэгэй
Бултаах сирдэр үгүстэр.

Таатта үрэхим барахсан сайынны куйааска сөрүүкэтэр, утахпын ханнарар. Ону мин «сөтүөлүүргэ үчүгэй сүдү күөллэр, өрүстэр», - диэн поэт тылларынан кырааскалаан биэриим. Сирин аһын,эмис этин – балыгын, дьонун – сэмэй үлэһит дьонун туһунан этэ да барыллыбат.

Онтон манна күһүнүн
От – мас көмүс дуйданар
Отон, дьэдьэн, мүөт моонньофон, сугун
Илгэ сыта тунуйар.

Оо. абыннахпын төрөөбүт түөлбэбин – Тааттам Уолбатын!

Өйтөн суруйуу
«Кустук өгнөөх, кымыс сыттаах сахам мандар саната».

20 – с нүөмэрдээх оскуола
5г кылааһын үөрэнээччитэ
Солдатова Лера

Ийэм бэлэбэ – сахам тыла – сангалыын ыраас, күн курдук күндү,
Сахам сириг барба баайа.

Хайа да омук төрөөбүт тылын өрө тутар, таптыыр, сыаналыыр. Ол курдук Саха сиригэр күн сириг көрбүппүнэн. сахалы тыл миэхэ төрөөбүт тылым буоларыттан мин киэн туттабын, олус үөрэбин.

Сахабыт тылын баайа – биһиги олохпут кэрэһитэ, инники кэлэр кэскилбит. Төрөөбүт сахабыт тыла сүппэтин туһугар кэлэр кэнчээрибитин сахалы уһуйан, үтүө сиэргэ – майгыга уһуйан, төрөөбүт төрүт тылбытын умнубакка инникигээрэллээхтик илдьэ сылдыахтаахпыт. Оччоҕо эрэ биһиги төрөөбүт төрүт тылбыт төлкөлөнүө, симэлийэн сүтүө суоҕа.

Саха народнай поэта Семен Данилов хоһуйбут «Сахам саната» диэн хоһоонугар:

«Эппэр ийэм үүтүн кытта
инмит эбит, быһыыта.
кустук өгнөөх, кымыс сыттаах
Сахам мандаар саната..»

диэн тылларынан сахабыт мандар тыла – ийэ үүтүүнүү минньигэһин хоһуйбут.

«Кини миэнэ – барба баайым,
Өлбөт мэнэм – мин дьолум.
Кини миэнэ – ыалдьар ыарыым,
Үлэм, күнүм – мин соргум»

хайдахтаах курдук саха тылын күндүтүк саныырын, үрдүктүк тутарын бу хоһоонно хоһуйан дьонно – сэргэбэ тиэрдэрий?

Мантан сиэттэрэн, мин санаабар, төрүт тылбытын илдьэ сылдыарбыт биһиги сүппэт – оспот омукпут сайдар суола буолар.

Өйтөн суруйуу
«Төрөөбүт төрүт түөлбэм».

20 – с нүөмөрдээх оскуола
бг кылааһын үөрэнээччитэ
Моргусов Кеша

Мин төрөөбүт сирим Хатын – Сыһыы сэлиэнньэтэ, Таркаайы нэһилиэгэ, Ньурба улууһа. Бу ааттар эмиэ бэйэлэрэ туспа остуоруйалаах, былыргы номохторго, сэһэннэргэ уонна архив матырыяалларыгар олобуран бэриллибиттэр. «Хатын - Сыһыы» диэн төгүрүк алаас, хонуу сир «Муоһааны» эбэ собуруу өртүгэр сытар. Бу эбэттэн уһун дьураа бара турар. Харыйанан быысаһар. Кэтэх өртө барыта харыйа ойуур. Ол гынан баран. букатын былыргыттан «Хатын - Сыһыынан» аатырбыт. Билигин дэриэбинэбэ хатын мас үүнэн турбат. Сааһырбыт кырдыаҕастар кэпсииллэринэн, олус кэрэ – мааны соботох хатын үүнэн турбут. Сахалар былыргыттан хатын маһы айыы маһынан ааҕаллара. Ол иһин бу төгүрүк налыы хонууну «Хатыннаах сыһыы» диэн ааттаабыттара диэн сабаҕаланар.

Таркаайы нэһилиэгэ биһиги былыргы өбүгэбит Таркайыы диэн киһи аатын илдьэ сылдьар, Ньурбакаан диэн эмээхсин уолаттара Быркангаа Боотур, Тойук Булгудах, Босхонг Бэлтиин улахан убайдара Тыгыны кытта иирсэн баран, ийэлэрин дойдутугар Бүлүүгэ сүөһүлээх. дьонноох куотаннар, көһөн кэлбиттэр. Сир – уот оностонор бу дойдуга – Улуу сыһыыга олохсуйбуттар. Таркаайы диэн уол туспа олохсуйбут. Бу киһи элбэх хамсыыр баайдаах, уус идэлээх аҕа баһылыгын быһыытынан сэһэннэ киирбит.

Билигин Хатын – Сыһыы сэлиэнньэтэ икки этээстээх таас оскуолааах, сана спортивнай саалалаах, балыыһа, баһаарынай чаас, ветеринария, «Талба» норуот айымньытын дьиэтэ тиргиччи үлэли илороллор.

Мин бу оскуолаҕа иккис кылааһы бүтэрэн баран, быраатым Тиманы үөрэттэрээри, Дьокуускай куоракка көһөн кэлбиппит. Сайын аайы, үөрэх бүттэ да бары дойдубутугар, дэриэбинэбитигэр баран, сайылаан, дуоһуя сынньанан кэлэбит. Манна бииргэ улааппыт, үөрэммит оҕолорбун көрсөн кэпсэтэбит, уһун киэн уулуссаларбытынан велосипедынан хатааһылыбыт. Ыраас уулаах эбэбитигэр куйаас күннэргэ, сөтүөлээн, сөрүүкээн, киэһэ дьэбитигэр кэлэбит.

Табаарыстарым Ефим, Кимчик миигин олус күүтэллэр, ахталлар ордук кыра бырааттарым кэтэһэллэр. Төрөөбүт дойдуну таптыыр туһунан поэт Семен Данилов:

«Киһиэхэ – төрөөбүт дойдута
Төрөппүт ийэтин кэриэтэ,
Сүрэҕин ытатан, ыллатан
Норуот кырдыгар үөрэтэр»,-

диэн хоһоонугар этиллэринии төрөөбүт сирин – төрөппүт ийэн кэриэтэ, төрөппүт аҕабар холонор. Кырдык, мин төрөөбүт дэриэбинэбин – Хатын Сыһыыны куруук саныбын, ахтабын.

Өйтөн суруйуу
«Төрөөбүт төрүт түөлбэм».

20 – с нүөмөрдээх оскуола
бг кылааһын үөрэнээччитэ
Афанасьев Макаp

«Киһиэхэ – төрөөбүт дойдута
Төрөппүт ийэтин кэриэтэ,
Сүрэбин ытатан, ыллатан
Норуот кырдыгар үөрэтэр»

Төрөөбүт сир олус күндү, ытык өйдөбүл. Хас биирдии киһи төрөөбүт сирин – дойдутун ордук саныыр, суохтуур. Мин төрөөбүт дойдум ырыаҕа ылланар күөх айылҕалаах Ньурба улууһа, сэттэ кэрэ мырааннаах Чуукаар дэриэбинэтэ, үс күөл тулалыыр сиригэр турар. Мин төрөөбүт түөлбэм айылҕата олус баай: араас тыа кыыллара, көтөрдөр уонна балыктар бааллар. Ол таһынан алмаас, таас чох хостонор. Сайын эмтээх үүнээйилэри хомуйаллар, сир аһын эмиэ хомуйаллар.

«Киһиэхэ – төрөөбүт дойдута
Төрөппүт аҕаҕа холонор,
Тонорон, буһаран, эрчитэн
Ньыгыл укулаат онорор»

Кыһын тыйыс тымныыга оҕолордуун тахсан салааскалыбыт, сыырдыбыт. Мас көтөҕөн, муус киллэрэн, хаар күрдьэн дьиэбэ көмөлөһөбүн. Кыра эрдэхтэн ыарахантан чаҕыйбакка үлэлии үөрэниэхтээххин.

Саас айылҕа уһуктан чыычаах, көтөр саната элбиир. Ойуурга мас мастыы дьоммунаан тахса сылдьан моҕотой сүүрэн ааһарын көрөбүн, мутукча мас сыта дыргыйара олус кэрэ буолар. Маннайгы ньургунун мыраммытыгар. сирэ үрдүк буолан, бастакы тахсар. Муус устан барарын көрөөрү өрүскэ киирэрбит.

«Киһиэхэ – төрөөбүт дойдута
Төптөүр дьахтарын кэриэтэ,
Кини дьоло, хомолтото
Хоодуот, уйаҕас сүрэхтиир»

Сайын саамай кэрэ кэм. Оҕо – аймах бары сөбүлээн сөтүөлүүбүт, балыктыбыт. Дьоммутугар от үлэтигэр көмөлөһөбүт. Кумаартан, бырдактан улаханник куттампыт. Киэһэ, от үлэтин кэнниттэн, оҕуруот аһыгар уу кутуһабыт. Уубутун күөлтөн киирэн биедэрэнэн баһан тахсабыт. сайыммыт барахсан кылгас даҕаны.

«Киһиэхэ – төрөөбүт дойдута
Таптыыр оҕотун тэннээбэ,
Кини кэскилин туһугар
Тыһынын да толук ууруоҕа»

Мин төрөөбүт түөлбэбиттэн төрүттээх талааннаах суруйааччылар, ырыаһыттар эмиэ бааллар. Дойдум дьоно олус эйэбэстэр, бэһиэлэйдэр. Киһи төрөөбүт түөлбэтин таптыахтаах, санахтаах уонна харыстыахтаах. Төрдүн – төрүтүн билиэхтээх уонна умнуо суохтаах.

Өйтөн суруйуу
«Кустук өгнөөх, кымыс сыттаах, сахам мандаар саната».

20 – с нүөмэрдээх оскуола
7г кылааһын үөрэнээччитэ
Дмитриева Айыына

Саха кинитэ, саха саната кимтэн кииннээх, хантан хааннаах, хайа сиртэн төрүттээх саха дэтэн ааттанан кэлбит. сирин – дойдутун Саха сирэ дэммит оһуор – мандаар ойуу курдук кыраһыабай тыллаах омук эбитин буолла?

Итинник өй – санаа, өбүгэлэрим тыллара – өстөрө миигин өрүү долгутар, астыннарар, манньытар.

Хайа да омук тыла саха тылын курдук баай буолбатах дин сабаҕалыбын. Ангардас ойуулуур – дьүһүннүүр, быһыылыыр – таһаалыыр даҕааһыммыт, даҕаамырбыт атын омук тылыгар биир тылынан быһаарыллыбата буолуо дии. Холобур, улуу нуучча тылыгар саха тылын биир дьүһүннүүр даҕааһын суолтатын арыяакр наадаттан, тылбаастаан көрдөххө, сатаатар биир тэтэрээт илиинин анаарын суруйар буолуохтаахпыт.

Саха тылын дорҕооно бэйэ – бэйэтигэр дьүөрэлэһэн, дьикти муусука буолан, тыл суолтатын өссө күүркэтэр, ситэрэр.

Үөрэр – көтөр, санаам көтөбүллэр кэмигэр сахам тыла кустук араас өгүнэн оонньоон, оһуор – мандаар ойууланан, дьикти сүүрэн буолан кулунчуктуу кистиир, араас лыахтыы тэлээрэн, үрүйэ сүүрэнэ буолан кылыгырыыр, мутукча сытынан дыргыйар. Оттон хомойор – хоргутар кэммэр күһүннү халлаан курдук ньиргийэн, хараҥа былыт буолан ытамныйар, буурҕа буолан силлиэрэр. Саха кинитин баайа – тылыгар. тылын күүһүгэр. Семен Даниловты «кустук өгнөөх, кымыс сыттаах, сахабыт аптаах санатын» хас биирдиибит кэбиннэрбэккэ , күүһүн – сүмэтин эппитигэр – хааммытыгар инэрэн ильдэ сылдьарбыт хас биирдиибит төрүт иэспит!

**Өйтөн суруйуу
«Төрөөбүт төрүт түөлбэм».**

**20 – с нүмэрдээх оскуола
7т кылааһын үөрэнээччитэ
Григорьева Ньургуйаана**

Бу өлгөм үүнүүлээх алааспар,
Бу саһыл сыһыылар. толооннор,
Бу көмүс үктэллээх хайалар.

Мин төрөөбүт төрүт түөлбэм, хос эһээм, эбээм дойдулара, тобус томтордоох Чурапчы улуунун саамай кырдыаҕас түөлбэтэ. талыы – талба Таатта үрэбин баһыгар бүгэн сытар кырачаан алаас Уолба диэн буолар. Кини, кырдыга да, илин энэр улуустарын саамай ортолоругар сытар түөлбэ буолан, былыр манна улахан танара дьиэтигэр сүрэхтэнэ, бэргэхэлэнэ диэн Амма, Таатта, Мэнэ - Хангалас улуустар чугас нэһилиэктэриттэн тийиэ кэллэлэрэ. Билигин ол танара дьиэтин ордон хаалбыт акылаатын маһын оннооҕор сөҕө көрөбүн, оннук кэтит мастары билигин ханна да көрбөккүн. Өрөбөлүүссүйэ бириэмэтигэр баараҕай куолакалы халдыаһыттан бассабыыктар күөлгэ тимирдибиттэр үһү.

Мин дойдум өссө Саха сиригэр соҕотох герой – пионерын Сима Сергеев олон ааспыт дойдута буолар. Кини мин хос эһээм убайын оҕото этэ.

Дойдум барахсан сайыныгар. кини сылаанньыа угуттаммыт сыһыыларыгар тэлэһийэ сүүрэ – көтө сылдьан. хас маһын, төнүргэһин барытын ааҕа билэбин.

Манна үөскээн ааспыт үлэһит, хорсун хоодуот өбүгэ дьоннорум эмиэ ити курдук дойдуларын, түөлбэлэрин таптаан, ытыгылаан аастахтара.

Ол курдук аҕа дойду сэриитигэр уот кураан сатыылаан.чээлэй күөх алаастары хара буорунан аһына салаан ааспыт кэмнэрэ. Хоргуйуу, көһөрүү, дойдуттана арахсыы дуорааннара. Эбээм кэпсээнин санаан кэлэбин: мин дьоннорум сүүһүнэн көстөөх сиргэ совхоз сүөһүтүн үүрэн оттоох сиргэ кыстата илдьибиттэрин, онтон төннүбэтэхтэрин.

Мин төрөөбүт түөлбэбэр ыаллыы нэһилиэктэн сатыы арыы тыаны унуордаан алааспын өңөйдөхпүнэ оннооҕор сыттыын атын, уһулуччу минньигэс буолааччы. Онно таптыыр поэтым Семен Данилов суруйбут тылларын санаан кэлэбин:

«Бу мичил, күн түһэн саатаабыт,
Киэнтэн киэн уорҕалаах сир дойду,
Бу «кэхтэр» диэн тылы саатаабат.
Барыта эн эбээт, мин дойдум,
Барыта мин дойдум Саха сирэ»

Төрөөбүт түөлбэбин ахтабын. Кини эмиэ дьоннорун көһүтэр курдук иһийэн тураахтыыр.